

Note privind cercetarea arheologică a necropolelor din secolele XIV—XV de la Mănești—Buftea*

ARISTIDE ȘTEFĂNESCU

Investigația arheologică a ultimelor decenii din zona Bucureștilor s-a caracterizat prin extinderea cercetărilor privind feudalismul românesc și în mod deosebit prin aprofundarea cunoașterii aspectelor satului medieval¹. S-a mers pînă acolo încît multe dintre informațiile privind începuturile și primele faze ale urbanismului medieval românesc să fie culese prin săpăturile arheologice efectuate în stațiunile ce aveau în vedere vetre satești², din preajma marilor centre urbane. Și acest lucru a fost îndreptățit, dată fiind interdependența raporturilor economice dintre oraș și sat³.

În același timp, ampla campanie de citire a documentelor și de alcătuire a unor impunătoare culegeri a stimulat conturarea unui tablou de ansamblu al satului românesc în diferite etape. În raport cu acestea, cercetările arheologice îi revine sarcina de a corecta, confirma și concretiza în teren și prin mărturii materiale clare informații desprinse din documente, ce n-au avut aproape niciodată în vedere directă aspectele ce ne interesează astăzi.

Din acest punct de vedere, cercetarea arheologică bucureșteană și a centrului Cimpiei Române a concluzionat că, deși extrem de prețios, documentul ce menționează în scris pentru prima dată numele unei așezări nu este decît rareori documentul de întemeiere a acesteia, ba este destul de târziu (un secol — un secol și jumătate) în raport cu momentul înfiripării satelor și orașelor în vatra medievală. Acesta este cazul Bucureștilor, al Măicăneștilor⁴ sau al satului Mănești de pe Colentina, cel mai vechi sat menționat în raza actualului oraș Buftea.

S-au stabilit reali parametri ai procesului de urbanizare medievală prin identificarea unei ample rețele de sate ce gravitau în jurul unui târg, la Craiova⁵, Zimnicea, Cimpulung, București⁶, Tîrgoviște⁷, Vaslui, Tîrgu Trotuș, Suceava⁸ etc.

S-au făcut serioase eforturi și s-au obținut rezultate notorii în direcția cunoașterii componentelor unor așezări satești din secolele XIV—XV, iar atunci cînd le vom ști pe toate acestea vom putea înțelege, probabil, cu mai multă ușurință însuși aspectul așezărilor satești, cu mult mai vechi, din perioada în care satul era singura formă de organizare social-economică și administrativă a statornicilor locuitori ai acestui pămînt.

Evident, toate acestea sînt faze ale unui larg proces de cunoaștere, fiecare săpătură aducîndu-și contribuția sa „de culoare” la tabloul pe care-l dorim cît mai amplu, mai edificator și mai real al istoriei noastre românești.

Fără pretenția unui bilanț asupra rezultatelor săpăturilor arheologice de la Buftea, menționăm dezvelirea a cinci locuințe din secolele XIV-XV, din vatra satului Mănești. Cît de mare a fost acest sat, neaservit pînă în epoca lui Vlad Drăcul, în acest moment încă nu știm.

Știm doar că locuințele aveau și unele amenajări de tipul gropilor de bucate sau pentru adăpostirea și îngrășatul animalelor. Până acum am putut dezveli numai o asemenea groapă, ce servea la depozitarea rezervelor de hrană. Se pot adăuga aici cuptoarele aflate în afara locuințelor, ce serveau la coptul pîinii, din rîndul cărora la Mănești-Buftea a fost cercetat unul singur.

Se cuvin apoi a fi menționate în rîndul componentelor așezării instalațiile mai simple sau mai complexe folosite de gospodari, mergînd de la afumătorile de poame, carne și pește (o asemenea amenajare a putut fi cercetată la Mănești-Buftea) și pînă la mori, pive și cuptoare de redus minereul, despre care știm că vor fi existat, căci întîlnim numeroase lupe și zgură metalică, dar nu le-am putut încă dezveli în teren.

Se adaugă apoi construcțiile și locurile publice: biserica (de lemn sau bordei), cimitirul sau cimitirele etc. Din acest punct de vedere, în stațiunea de pe malul drept al Colentinei, investigăm de mai mulți ani două cimitire din secolele XIV-XV, ce vădese în mod clar practici și ritualuri creștine, pe deplin cristalizate ce presupun existența unui lăcaș de cult, a cărui prezență n-am putut încă să o localizăm. Cea de-a treia necropolă este grupată în jurul unui interesant lăcaș de cult, din zid, de a cărui funcționare este și legată (secolele XVI-XVII).

Din cuprinsul documentelor poate fi cunoscută și moșia Măneștilor. Din păcate, în afara Colentinei, pînă la noi nu s-au mai păstrat toponimicele vechi, îngreunîndu-se identificarea lor.

Nu știm prea multe despre viile, livezile și pometurilor ce vor fi fost, cum nu știm nici cît și nici cum era folosit cîmpul.

Pădurea și lacul se mai păstrează și astăzi, dar în epoca medievală dimensiunile acestora erau altele, iar rostul lor era edificator pentru însași înjghebarea și perenitatea așezării.

Am schițat numai o parte dintre componentele așezării, fără a discuta ponderea fiecăreia în viața așezării. Acest lucru va fi posibil numai după încheierea cercetării, ce se dorește exhaustivă, terenul întrunind toate condițiile pentru așa ceva.

În ceea ce privește obiectivele urmărite de noi, am stăruit asupra celei de-a treia necropole medievale, din secolele XIV-XV, în speranța dobîndirii unor repere cît mai exacte privind funcționarea ei și surprinderea unor elemente de amănunt, care ar putea să departajeze folosirea celor două cimitire, în care s-au practicat înmormîntări concomitente. Putem de pe acum concluziona că dispoziția teritorială a necropolelor din secolele XIV-XV este subordonată unor necesități locale, fiind situate în centrul așezării, la o margine a acesteia sau la o distanță de aceasta. Asupra semnificației existenței mai multor cimitire rămîne să mai reflectăm, unele indicii fiind sugerate de realitatea socială a prezenței cetelor sau poate a roirilor de sate, atît de des semnalate în documentele perioadei. La Coconi s-au putut distinge grupări ale mormintelor avînd la bază criteriul familiei⁹. La Măicănești¹⁰ și la Mănești (cimitirul II) au fost surprinse sectoare ce grupau copii secerăți de vreo molimă. Desigur și acestea sînt criterii demne de luat în seamă.

În campaniile arheologice desfășurate s-a urmărit și repertorierea unui inventar ce prezintă indicii ale interdependenței economice dintre satul de pe Colentina și tîrgul de la București, știut fiind că există o reală discrepanță între rafinamentul ce caracterizează piesele inventarului funerar și cele, mult mai simple și destul de reduse, ce alcătuiesc inventarul casnic al acestei perioade.

În ceea ce privește inventarul funerar descoperit menționăm frumoase podoabe, printre care inelele aparținînd seriei cu chaton discoidal sau elipsoidal, avînd veriga cu capetele lipite sub plăcuța chatonului. Într-un caz, veriga este aplatizată, prezentînd două șanțuiri longitudinale. În cel de-al doilea, cu greu

se poate bănui forma rotundă a verigii, deoarece este puternic tocită din cauza purtatului. La inele, chatonul mai mult sau mai puțin elipsoidal este gravat fie cu motive geometrice având la bază romb (M 3 055) și incidența la centru a mai multor linii, fie o variantă a motivului florii de crin înscrisă într-un chenar cu linii imperfect radiare (M 3 057) sau combinații ale altor elemente fitomorfe.

Completînd inventarul funerar descoperit mai reținem: bumbișori sferoidali (M 3 055), un ac de prins marama (M 3 051) și urmele unei birne carbonizate, așezate pe partea stîngă a scheletului (M 3 054).

Un număr de patru monede ar fi putut încadra perfect întregul inventar (M 3 051; 3 054; 3 056; 3 058). Din păcate, o singură monedă s-a păstrat în condiții optime identificării. Este vorba de o piesă emisă de monetăria lui Mircea cel Bătrîn în prima parte a domniei, făcînd parte din primele emisiuni monetare ale domnitorului muntean, dintre anii 1386—1394, anterioară luptei de la Rovine¹¹.

Și de această dată avem prilejul să constatăm aceeași identitate a materialului descoperit și aceeași proporție sporită (peste 64%) a mormintelor cu inventar. Stăruie întrebarea ce a frămîntat și alte generații de specialiști în legătură cu discrepanța manifestată între modestul inventar casnic și rafinamentul inventarului funerar. O ipoteză ar putea fi sugerată în legătură cu folosirea îndelungată a inventarului casnic și transmiterea acestuia din generație în generație. La Buftea, această ipoteză ar putea fi justificată, nici una dintre locuințele descoperite nefiind părăsită în mod fortuit, ci premeditat, după recuperarea întregului inventar. În fața acestui bogat și frumos inventar funerar se ridică din nou problema semnificației sau semnificațiilor sale. Cum principala piesă de podoabă o constituie inelul, semnificația sa lasă loc, încă, multor discuții. Faptul că foarte multe dintre inelele descoperite la Străulești-Măicănești¹² sau Mănești-Buftea au urme evidente ale unei îndelungate purtări anterioare decesului exclude posibilitatea depunerii rituale a inelului, prezența sa în inventarul funerar implicînd astfel momentul decesului.

În aceeași măsură, semnificația sigilară a acestora rămîne o problemă pe care o vom discuta mai jos.

Semnificația magică de purtătoare de noroc a inelelor ar putea fi luată în discuție pentru perioada purtării lor în timpul vieții, dar n-ar putea justifica întru totul prezența lor frecventă în morminte.

Așa cum am mai afirmat și cu alte prilejuri, socotim că inelelor descoperite la Mănești-Buftea sau în situații similare li s-ar putea atribui o semnificație mult mai simplă, mai umană pentru perioada în care sînt purtate, deținătorul fiind în viață. Considerăm astfel că întreaga serie a inelelor de acest gen constituie podoabe personale, curente, reflectînd însăși moda epocii. Dar nu numai atît. Și în acest sens sînt de luat în discuție cîteva elemente ale raționamentului:

— Nu se cunosc cazuri cînd în același mormînt să fie prezent ca inventar funerar atît inelul, cît și o monedă.

— Nu s-au observat situații în care în același mormînt să fie descoperite și verigi (de cununie), dar și inele.

— Nu se cunosc cazuri în care mormintele de copii să conțină, ca piese de inventar, inele de tipul cunoscut; cel mai adesea, acestea au monede.

— Extrapolînd semnificația monedei legate cu o sforică de deget, dată fiind forma chatonului, dar mai cu seamă materialul inelului, identic cu cel al monedei, credem că prezența acestor inele în mormînt putea avea și identica semnificație a monedei sortite traversării Styxului sau vămilor trecute de sufletele decedaților, în conformitate cu gîndirea medievală.

Revenind asupra semnificației sigilare a inelelor se impune întrebarea: sînt inelele din secolele XIV-XV inele sigilare, decorul gravat pe chaton avînd valoare heraldică, putîndu-se aplica inelul acesta în ceară sau chinovar, ca orice pecete? Mulțimea cercetătorilor pare să admită acest punct de vedere. Dar față de patrimoniul dobîndit prin săpăturile de la București (Străulești-Măicănești¹³, Mănești-Buftea, București-Dealul Piscului¹⁴) se cuvine a lua în discuție această chestiune, avîndu-se în vedere cîteva realități:

— Numai în săpătura de la Mănești-Buftea mulțimea lor este o chestiune care pune sub semnul îndoielii faptul că fiecare al treilea locuitor al satului putea fi purtătorul unui sigiliu.

— Sigiliul era și un însemn al familiei ce nu se stîngea prin decesul unui membru al său și de aceea firesc ar fi fost să se moștenească și numai în cazuri excepționale să se depună în mormînt.

— Unele dintre exemplarele descoperite la Mănești-Buftea, printre care și unul dintre exemplarele campaniei 1984, sînt atît de fragile și de subțiate prin purtat, încît s-ar fi putut rupe la prima aplicare în ceară roșie.

— Motivul decorativ gravat pe chaton înfățișează elemente de mare generalitate, aria de răspîndire a acestora fiind extrem de largă, mergînd din Europa meridională și centrală pînă în cea estică.

— Apariția acestui gen de podoabă, ca și raritatea tipului de inel cu chaton discoidal în veacul al XVI-lea ar putea sugera o reală evoluție a unui tip de podoabă realizată meșteșugărește, în funcție de cerința pieței și deci de gustul și moda vremii.

— În rîndul puținelor documente din secolul al XIV-lea nu cunoaștem vreun sigiliu ce ar fi putut fi aplicat cu un inel de tipul celor de la Mănești-Buftea.

— Însăși prezența unor inele gravate cu elemente de heraldică moldoveană (capul de bour) în Țara Românească¹⁵ poate fi interpretată ca și existența acelor elemente gravate, observate la București, pe piese din Maramureș¹⁶ și Transilvania de sud, abstracție făcînd descoperirile similare din Țara Românească și Moldova.

Fără îndoială că unele inele înfățișează și elemente emblematice (vulturul bicefal, grifonul) în tratări locale, foarte probabil dezgolite de valoarea lor sigilară. Ele au fost văzute de argintari locali pe piese prețioase din moda vremii, de proveniență occidentală sau balcano-bizantină, de unde au fost preluate și transpuse în argint, pentru un public local.

Evident, marile tezaure sau piesele scumpe executate din aur, cu meșteșugită lucrătură, cum sînt cele de la Dinogeția, Gogoșu, Păcuiul lui Soare, Voinești, Cotnari, Trifești, Cotul Morii-Popricani, Iași¹⁷, sau mai recentul tezaur de la Schinetea Dumești¹⁵, conțin piese valoroase ce reflectă capacitatea unor clase de a dobîndi, de a acumula și de a tezauriza asemenea obiecte. E adevărat că acea clasă era redusă numericeste. Poate tocmai de aceea pieselor de tipul celor descoperite la Mănești-Buftea li se cuvine o și mai mare atenție. Ele reflectă o realitate socială ce dispare o dată cu veacul al XIV-lea, inelele acelei perioade avînd cu totul alte rosturi și alte semnificații.

Ele vădese forța economică și contactele celei mai largi clase sociale românești, corectînd tabloul static, închistat al economiei medievale.

Sînt piese lucrate artizanal de meșteșugari anonimi, pentru un consumator local extrem de numeros.

Sînt lucrate cu mult gust, impunîndu-se ca reale valori artistice, reflectînd capacitatea artiștilor anonimi de a sintetiza în desenul acestor piese însăși atît de generala noțiune de frumos.

Sînt piese accesibile, din argint, și cu siguranță nu vor fi fost nici foarte scumpe la cumpărat. La dobîndirea lor putem admite chiar tranzacția simplă sau schimbul de mărfuri.

Èrau comode la purtat, îngăduind chiar efectuarea unor munci specifice locuitorilor.

Ele reflectă gustul populației majoritare, putîndu-se socoti ca manifestări de artă populară specifice secolelor XIV-XV, ilustrînd nu numai un variat potențial artistic, dar și o incontestabilă corelare a manifestărilor de acest gen cu gîndirea artistică a mulțimii locuitorilor satelor, în contact și cu arta generală izvo-dită pe alte meleaguri.

Note

- * Comunicare prezentată la cea de a XIX-a Sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1984, Tîrgoviște, 22–24 martie 1985.
- ¹ Aristide Ștefănescu, *Cercetarea arheologică a satului din Țara Românească, (sec. XIV–XV)*, în SCIVA, 31, 1980, 1, pp. 131–141.
- ² Panait I. Panait, *Începuturile orașului București în lumina cercetărilor arheologice*, în „București, Materiale de istorie și muzeografie“, V, 1967, pp. 14–23.
- ³ Aristide Ștefănescu, *Interdependența raporturilor economice dintre oraș și sat în lumina descoperirilor din raza Bucureștilor*, în „Rev. Muz., Mon. Ist. Artă“, 2, 1978, pp. 17–19.
- ⁴ Panait I. Panait, *Dezvoltarea economică și socială a așezărilor din bazinul mijlociu al Argeșului în sec. X–XV*, Rezumatul tezei de doctorat, București, 1975.
- ⁵ Cornel Tătulea, *Săpăturile arheologice de la Portărești – Giurgița*, Raport prezentat la Sesiunea anuală a Institutului de Arheologie București, 9–11 martie 1978.
- ⁶ Panait I. Panait, *Cercetarea arheologică a culturii materiale din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, în SCIV, tom 22, 2, 1971, p. 251.
- ⁷ Gabriel Mihăescu și Eugen Fruchter, *Tîrgoviște, Considerații asupra începuturilor orașului medieval*, în „Rev. Muz. Mon. Ist. Artă“, 2, 1978, pp. 25–35.
- ⁸ Mircea D. Matei, *Premizele formării orașului medieval Suceava și rolul așezării pînă la mijlocul secolului al XIV-lea*, în SCIVA, 1, tom. 28, ianuarie-martie, 1977, pp. 84–85.
- ⁹ N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, București, 1972, p. 70.
- ¹⁰ Panait I. Panait, *op. cit.*, în SCIV, 2, tom., 22, 1971, pp. 250–255.
- ¹¹ Identificarea o datorăm cercetătorului Octavian Iliescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- ¹² Panait I. Panait, *op. cit.*, în SCIV, 22, 2, 1971, p. 250.
- ¹³ Idem, *op. cit.*, în București, V, 1967, pp. 18–19.
- ¹⁴ Cercetări efectuate în campania 1984 de către arheologul Radu Ciuceanu.
- ¹⁵ D.V. Rosetti, *Tezaurul de podoabe medievale de la Olleni (Teleorman) și elementele lor bizantine*, în BMI, an XLI, 1972, nr. 4, pp. 4–5; Vezi și Alexandru Bărcăcilă, *Monede, podoabe și fragmente ceramiche de la termele Drobeta*, în „Materiale“, V, p. 779.
- ¹⁶ Radu Popa și Mircea Zdroba, *Cititoria cnezilor giuleșteni. Un nou monument românesc din piatră în Maramureș*, în SCIV, 2, tom. 20, 1969, pp. 280–285.
- ¹⁷ Eugenia Neamțu, *Obiecte de podoabă din tezaurul medieval de la Cotul Morii, Popricani (Iași)*, în Arheologia Moldovei, I, 1961, pp. 281–287.
- ¹⁸ Tezaur comunicat de cercetătoarea Ruxandra Alaiba în cursul Sesiunii anuale de rapoarte arheologice desfășurată la Vaslui.

Notes sur les recherches archéologiques aux nécropoles des XIVe et XVe siècles de Mănești—Buftea

RÉSUMÉ

ARISTIDE ȘTEFANESCU

Vu que l'investigation archéologique du village moyenâgeux a permis l'accumulation d'une riche documentation sur la civilisation médiévale roumaine, l'auteur fait la revue de certains éléments de l'agglomération de Mănești-Buftea (XIVe-XVe siècle) définis du point de vue archéologique.

Une réalité archéologique s'est imposée à l'attention: il s'agit de la variété, de l'abondance et de la fréquence de l'inventaire funéraire découvert lors des fouilles de la nécropole, par contraste avec la modestie des objets d'usage domestique trouvés lors de l'examen des habitations.

La signification des pièces de l'inventaire funéraire est de la sorte de nouveau remise en question. La pratique de déposer dans les tombes des bijoux (des bagues) à caractère rituel est excluse, vu que l'on a constaté que ces objets présentaient pour la plupart des traces prouvant qu'ils avaient été portés. De même, ces bagues ne peuvent passer ni pour des porte-bonheur, ni pour de anneaux sigillaires.

Par un raisonnement fondé sur l'observation attentive des pièces découvertes dans la zone de Bucarest, l'auteur estime que la présence de ces bagues en argent peut avoir la même signification que celle de la monnaie d'argent dont on munissait le défunt pour le faire franchir le Styx.

L'auteur considère encore que la multitude de ces bijoux, découvertes dans le milieu rural et dépourvues de caractère sigillaire, reflète la force et les relations économiques de la paysannerie, la plus large couche de la société roumaine aux XIVe-XVe siècles. Il tient ces bagues comme relevant de l'art populaire, comme étant des bijoux personnels, accessibles, illustrant le concept de beau dans l'esprit des villageois roumains des XIVe et XVe siècles.

